MEMORIILE LUI VADIM ŞTEFAN PIROGAN – O CONTRIBUŢIE VALOROASĂ LA CUNOAŞTEREA VIEŢII DIN GULAG

CZU: 323.281(498)(0:82-94)

Maria ZINOVII

Şcoala Doctorală Istorie, Arheologie şi Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova

MEMORIES OF VADIM ŞTEFAN PIROGAN – O VALUABLE CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF LIFE IN THE GULAG

The memoirs of Vadim Ştefan Pirogan, published in the work "With the thought of you, my Bessarabia" (Encyclopedic Publishing House, Gheorghe Asachi, Chisinau, 1995), present a very precious source regarding the life of the detainees in the Stalinist camps. Among the topics addressed by the memorialist, we selected what referred to the working conditions of the detainees. Thus, Vadim Pirogan remembers the work he did in detention, describing and drawing in detail the difficulties he was given to go through. These memoirs are particularly important given that the archive documents do not really describe the realities in the camps, and these scenes are drawn from memory by the author and show aspects of the daily life of the Stalinist Gulag.

Keywords: *Gulags, crimes of Stalinism, Siberia, deported.*

Memoriile lui Vadim Ştefan Pirogan, publicate în lucrarea *Cu gândul la tine, Basarabia mea* (Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi". Chişinău, 1995), prezintă un izvor deosebit de preţios în ceea ce priveşte viaţa deţinuţilor în lagărele staliniste. Dintre subiectele abordate de memorialist, am selectat ceea ce s-a referit la condiţiile de muncă ale deţinuţilor. Astfel, Vadim Pirogan îşi aminteşte de munca pe care a făcut-o în detenţie, creionând amănunţit greutăţile prin care i-a fost dat să treacă. Aceste memorii sunt deosebit de importante, în condiţiile în care în documentele de arhivă nu prea sunt descrise realităţile din lagăre, iar aceste scene sunt expuse din memorie de autor şi redau aspecte ale cotidianului din Gulagul stalinist.

Vadim Ştefan Pirogan a redat detalii din viaţa sa, începând cu ziua de 25 iunie 1941, când a fost arestat, ţinut în beciurile NKVD-ului de la Chişinău, dus, mai apoi, în închisorile din Rusia, purtat în cei cinci ani în Siberia prin mai multe lagăre cu regim aspru de la Tyshet-Bratsk, fiind pus la munci istovitoare.

Autorul cărţii s-a născut în oraşul Bălţi. Tatăl acestuia, Ştefan Pirogan, luptător pentru Unire, a fost ales în anul 1924 primar la Bălţi. Fiind bun prieten cu Pan Halip-

pa, Anton Crihan, Ioan Pelivan, Constantin Stere, acesta fiind şi motivul pentru care a fost arestat la 13 iunie 1941 şi dus în lagărul din Ivdel, unde în 1944 şi-a găsit sfârşitul (p. 5). Vadim Pirogan se înscrisese pe listă pentru a se refugia în România, fiind apoi arestat şi după cum mărturiseşte autorul, la câteva zile după ce a fost închis în beciurile NKVD-ului, a fost dus la gară, unde împreună cu alţi 1.300 de basarabeni au fost încărcaţi în vagoane mărfare şi duşi în Siberia (p. 19). Avea doar 17 ani când după mai bine de o lună de mers cu trenul, a ajuns la puşcăria „Centrala Aleksandrovski" (p. 35). Au fost băgaţi câte 150 de oameni într-o cameră (p. 41) erau şi moldoveni, ucraineni, letoni, ruşi, tătari, nu doar deţinuţi politici, dar şi hoţi, ucigaşi ş.a. O dată în zece zile erau duşi la baie. Mâncarea era de o calitate extrem de proastă, medicamente nu erau, povesteşte autorul (p.65). După jumătate de an a fost chemat împreună cu alţi deţinuţi, duşi la gara Irkutsk şi după două zile de mers cu trenul mărfar au ajuns în gara Tyshet, de acolo sub supravegherea soldaţilor de escortă, înarmaţi şi însoţiţi de câini a fost condus în colonia „Kilometrul 92", colonie pentru deţinuţii slăbiţi ori bolnavi, care erau ţinuţi acolo pentru a se antrena şi a putea merge la muncă. Era luna martie 1942. În Siberia era încă un ger de -30° -40°C. Deţinuţii erau scoşi la curăţat zăpada, povesteşte autorul lucrării (p. 94). În fiecare lună erau supuşi unui control medical pentru a determina care dintre ei este apt de muncă şi poate fi trimis în alte lagăre la lucru. În octombrie 1942, Vadim Pirogan a fost transferat în „Selhozul-12", care se afla la vreo 30 km distanţă de colonia „Kilometrul 92", drum ce a fost parcurs pe jos. În această colonie „Selhoz-12" a început munca autorul lucrării. Se lucra la câmp, se semăna secară, ovăz, orz, nap furajer, cartofi, de asemenea se creşteau vaci, porci, viţei (p. 113). După ce a fost cazat într-o baracă cu vreo 20-30 de condamnaţi, a doua zi a fost repartizat la muncă într-o brigadă care lucra la bătutul inului. „Aparent acest lucru pare a nu fi greu. Într-o căsuţă din bârne cu un geam mic cu sticlă spartă, în mijlocul căsuţei se afla o unealtă primitivă, un fel de meliţă, făcută din două scânduri paralele, pe care se punea snopul de in, iar cu o a treia scândură se apăsa forţat, ritmic, şi inul se fărâmiţa. Din tulpinile de in, după melităre, rămâneau doar nişte fire, care, strânse, împachetate, erau duse la ţesătorie. Lucrul era simplu, nu se cerea multă învăţătură, dar de la inul bătut, se ridica un praf, care te înăbuşea. În încăpere nici urmă de ventilaţie şi, din zece în zece minute, tuşind şi scuipând erai nevoit să fugi afară şi să tragi aer curat în plămâni. Brigadierul înjura şi ne obliga să îndeplinim norma" (p.114). Mâncarea era ceva mai bună decât în „Centrala Aleksandrovski" ori „Kilometrul 92", povesteşte autorul, „supa era cu cartofi şi pe deasupra pluteau pete de grăsime" (p. 114). Tot în cartea scrisă de Vadim Pirogan, este menţionat faptul că în coloniile şi lagărele cu regim aspru, condamnaţii lucrau la tăiatul pădurilor, iarna pe geruri de până la -40°C, iar vara îi chinuia „moşcaraua" – nişte roiuri de gâze mici, a căror înţepătură era destul de dureroasă (p. 116). Atât condamnaţii cât şi oamenii liberi purtau vara, pe cap, nişte plase speciale acoperindu-le şi faţa, făcute din aţă sau din păr de cal. Prin plasă gâzele pătrundeau mai greu, în schimb căldura şi lipsa de aer deveneau insuportabile. Plasele din păr de cal aveau efect, dar nu erau chiar atât de uşor de găsit. Fără acele plase era imposibil să lucrezi, cum menţionează autorul, „Ţânţarii şi musculiţele te mâncau de viu"(p.116).

Tot autorul scrie că deținuții erau numărați dimineața când erau trimişi la muncă şi seara când se întorceau. La poartă li se făcea şi percheziție. După ce luau masa se puteau odihni, dar la ora 22:00 erau obligați să intre în barăci, dacă erau văzuți afară după ora 22:00 erau pedepsiți chiar şi cu carcera. În carceră nu puteau nici să se aşeze măcar, trebuiau mereu să stea în picioare rezemați de pereții de beton, rația alimentară fiind redusă la 300 grame de pâine pe zi fără mâncarea caldă (p.117). După munca la bătutul inului, o muncă care îi distrugea plămânii, a trecut să muncească la ferma de vaci, unde trebuia să mențină curățenia în grajduri, să scoată gunoiul, să le dea aşternut (p.117). Lucrau câte 12 ore pe zi, în două schimburi (p.119). La fermă lucrau şi multe femei. La fel trăiau în barăci. Ce-i drept, baraca femeilor era înconjurată cu sârmă ghimpată, poarta încuiată cu lacătul şi se urmărea să nu se stabilească legături între femei şi bărbați (p. 127). Multe femei căutau să rămână însărcinate, fiindcă după lege trebuiau să fie eliberate din lagăr, doar că cele condamnate în baza art. 58 al Codului penal al RSFSR nu beneficiau de acest drept. Ele puteau să nască în lagăr, dar copilul le era luat şi trimis la orfelinat unde rămânea până la eliberarea mamei ori chiar pentru totdeauna (p. 127). Şefilor enkavedişti de gospodării le plăceau muncitorii sârguincioşi în special moldovenii, pentru că erau pricepuți şi la munca pământului şi la îngrijitul vitelor (p. 130). Dar aceste gospodării aveau încă nevoie de multe construcții noi, depozite, magazii, care toate urmau să fie construite de condamnați. La construcția unei magazii noi pentru păstrarea zarzavaturilor, a fost formată o brigadă de deținuți mai în putere, de vreo 30 de oameni, printre care şi Pirogan. Această brigadă lucra la vreo 5-6 km de colonia unde erau barăcile celor condamnați. Trebuia săpată groapa de fundație a magaziei. Dar chiar şi în luna august în Siberia pământul era înghețat (p. 130). Norma pe zi care trebuia să o facă fiecare era de şase metri cubi de pământ (p. 131). Pe o căldură de 30°C era practic imposibil să îndeplinească această normă, dar în caz că nu-şi făceau norma, nu primeau rația de pâine (p. 131). După ce au reuşit să construiască această magazie, în luna septembrie autorul a fost trimis la vreo 50 km distanță de la „Selhoz" la cosit secară şi ovăz pentru nutreț (p. 131). Erau vreo 15 cosaşi care dormeau într-o baracă plină de ploşnițe şi erau păziți de două santinele (p. 131). În primele zile îi venea greu să cosească, mai dădea cu coasa în pământ, dar cu ajutorul celor mai experimentați, Vadim Pirogan a ajuns să cosească câte 30 ari de secară pe zi (p. 138). După care a urmat şi cositul ovăzului, şi deoarece era cam rar, a reuşit într-o zi să cosească trei norme, adică un hectar (p. 138). După aceasta numele lui Vadim Pirogan a ajuns chiar şi pe panoul unde zilnic era scris numele celor care lucrează cel mai bine (p. 138). Numai că acest lucru nu era văzut cu ochi buni de către ceilalți deținuți, care nu reuşeau să cosească atât de mult şi care se temeau că le va fi dublată norma. Autorul cărții atunci a înțeles că a făcut o gafă şi după trei zile în care a cosit câte un hectar pe zi s-a potolit (p. 139). Meseriaşii erau scutiți de munca la tăiatul pădurii, de exemplu un zugrav leton a fost scutit de muncile grele datorită faptului că era iscusit şi repara apartamentele şefilor pe gratis, doar pentru o bucată de pâine şi ceva mâncare de casă (p. 140). Se ieşea la muncă dacă gerurile erau până la -40°C. În Siberia gerurile ajungeau la -45 şi -50°C. Spre bucuria tuturor când rămâneau la călduț

îşi cârpeau hainele, dormeau, îşi făceau mâncare (p. 145). Cei care lucrau la fermă însă erau nevoiți să lucreze mereu, pentru că animalele trebuiau îngrijite. Mănuşi de blană nu aveau, căldările cu hrană le duceau în mănuşi de bumbac, care nu țineau cald (p. 145). Dar nu a avut norocul, Vadim Pirogan să lucreze mult la fermă, deoarece zootehnicianul i-a organizat transferul mai întâi la centrala electrică care dădea curent la toată colonia. Acolo tăia lemne, le despica şi aveau grijă ca focul din sobe să ardă neîntrerupt (p. 149). Iar mai apoi, într-o zi de iarnă acesta l-a trimis pe Pirogan, sub escortă la tăiatul pădurilor în Colonia 26, cel mai probabil, crede autorul, din cauza unei femei. În lagăr iubirea costa scump (p.150). Colonia 26 se considera cea mai înspăimântătoare din lagărul Tyshet-Bratsk, în regiune i s-a dus vestea de ,,colonia grozăviilor", colonie disciplinară cu regim aspru (p. 151). Pe un ger de -35°C, cu 500 grame de pâine şi peşte sărat, 200 de oameni trebuiau să parcurgă pe jos cam 40 km până la Colonia 26 sub observațiunea santinelelor care erau şi în față şi în spate şi din părți (p. 152). În această colonie, autorul lucrării a muncit la tăiatul copacilor, norma pe zi era de 9,5 cubi. Copacii care aveau vreo 15 metri trebuiau doborâți, curățați de crengi şi tăiați butuci. Toate crengile, rămăşițele trebuiau arse şi lăsată pădurea curată din urmă (p. 154). În prima zi de muncă n-au făcut norma, brigadierul îi înjura. Ninsoarea era multă, picioarele se scufundau în zăpadă şi le era foarte greu să se mişte. Vara era imposibil de lucrat din cauza terenului mlăştinos (p. 155). Făceau norma destul de greu, dar o făceau, pentru ca să primească zilnic 600 grame de pâine şi balanda (un fel de supă). Cei care făceau mai mult decât norma li se dădea o plăcintă rusească ,,pirojoc" (p. 155).

Din cauza alimentației proaste după o lună de zile deținuții au început a slăbi, forțele a le scădea. Vadim Pirogan a fost mutat să lucreze ca vizitiu, căra trunchiuri de copaci pentru a face focul prin barăci. Nu îi era uşor pentru că trebuia singur să încarce trunchi de copaci în sanie, dar vizitiii mai cu experiență i-au arătat cum se face acest lucru mai uşor. Până la colonie erau vreo 5 kilometri, făcea pe zi două curse, dar era mai uşor decât la tăiatul copacilor, plus că pentru bou îi dădeau puțină secară, ovăz şi seara putea să-şi facă terci (p. 159). Norma o făcea la cărat trunchiuri de copaci. Avea şi pâsle bune şi haine călduroase, dar nici aici nu a fost lăsat prea mult să lucreze. Într-o zi de iarnă au fost din nou încolonați şi trimişi în altă colonie, unde nu ştia nimeni ce îi aşteaptă, dar erau bucuroşi că au reuşit să scape de Colonia 26, unde stăteau împreună cu hoți, criminali, pentru care viața de om nu costa nimic (p.162). După un drum greu şi istovitor au fost duşi în Colonia 7, situată lângă calea ferată. Colonia nu era foarte mare. Aici se confecționau pâsle şi alte obiecte de uz casnic. O parte din deținuți au fost duşi în satul Kvistol la o distanță de 6 kilometri unde lucrau la fabrica de cherestea, o fabrică primitivă şi tot lucrul greu îl făceau deținuții. Vadim Pirogan a fost repartizat la lucru în secția de confecționare a pâslelor, ceva nou pentru acesta. Se lucra într-o căldură insuportabilă cu ,,duhoare infernală şi acră" (p. 164). Într-o încăpere destul de mare erau montate cazane pline cu apă fierbinte de 80-90 grade. În jurul cazanelor erau aranjate mese din lemn, la care lucrau condamnații, câte patru oameni la o masă. Fiecare primea câte un ciorap mare de lână, de vreun metru şi jumătate lungime,

care trebuia înmuiat în apa fierbinte, scos pe masă şi frecat cu mâinile câteva ceasuri până ce se scurta şi ajungea la mărimea necesară. Trebuia înmuiat mereu. În ciorap se introduceau diferite calapoade cu ajutorul cărora se modela vârful, călcâiul şi pâsla căpăta forma şi tăria cuvenită (p. 164). Pâsla era înmuiată în apa fierbinte, frecată şi bătută cu ciocănaşe de lemn de diferite forme, pentru a ajunge la înfăţişarea cerută. În încăpere erau cinci cazane şi cinci mese. Oamenii lucrau aici dezbrăcaţi până la brâu, aproape că nu vorbeau între ei. Norma era de trei pâsle pe zi. După o săptămână de lucru, Vadim Pirogan nu reuşea să facă decât doar două pâsle pe zi (p. 164). Căldura era insuportabilă şi încă pe lângă asta, în acea apă fierbinte se adăuga acid sulfuric şi alte chimicale, aburii cărora pătrundeau în plămâni şi nu permiteau să respire normal, iar lipsa totală de ventilaţie îi omora de vii (p. 165). Pentru că era imposibil de a-şi face norma pe zi, dar ca să poată primi raţia alimentară, Pirogan a recurs la şiretlicuri. Până a da pâsla la uscătorie şi mai apoi la depozit, el le scotea afară să îngheţe un pic pentru a-şi păstra forma. Desigur calitatea ei nu era foarte bună, pentru că după ce era purtată puţin, ea îşi pierdea forma (p. 165). Din cauza alimentaţiei proaste şi a muncii istovitoare, calitatea pâslelor era tot mai scăzută şi autorul povesteşte că toate acestea le-a observat şi brigadierul care l-a înjurat şi l-a alungat din brigadă. Dar s-a dovedit a fi totuşi un om bun şi nu l-a dat pe mâna anchetatorului ca sabotor (p. 166). A doua zi a fost repartizat în altă brigadă, care lucra la fabrica de cherestea în satul Kvitok. Aici lucrau vreo 18 oameni. Fabrica era de fapt un şopron acoperit cu ardezie, unde două ferăstraie mari transformau trunchiurile de copaci în scânduri (p. 167). Lucru deţinuţilor consta în rostogolirea şi plasarea trunchiurilor spre ferăstraie, care aveau în subsol o locomobilă ce punea în mişcare ferăstraiele şi ele tăiau copacul perpendicular în lungime, făcând din el scânduri (p. 167). Trunchiurile erau mari, groase şi trebuiau rostogolite la deal pe o pantă ca mai apoi să fie ridicate pe un cărucior, ceea ce necesita mari sforţări. Ferăstraiele lucrau repede şi mereu era nevoie de trunchi, ceea ce însemna că deţinuţii nu aveau timp de răgaz şi era o muncă extrem de grea pentru toţi, peste puterile condamnaţilor. Dar trebuiau să-şi câştige acele 550 grame de pâine pe zi (p. 168). În afară de cei 18 deţinuţi mai lucrau aici şi doi lăcătuşi şi un mecanic, oameni liberi, care făceau reparaţia necesară la maşini (p. 168). Aici trezirea de dimineaţă nu se mai făcea cu bătaia în şina de fier cu ciocanul, dar funcţiona sirena fabricii de cherestea care suna lung şi insistent. Din cauza alimentaţiei proaste şi a lucrului greu, Vadim Pirogan a început să slăbească şi să se îmbolnăvească, a ajuns până la aceea că nu se putea ţine pe picioare şi a încetat să mai iasă la lucru. După mai multe umiliri şi certuri cu administraţia coloniei, care era prezentată de o funcţionară, numită Ivanova, V. Pirogan a fost lăsat în baracă, dar primea doar 300 grame de pâine pe zi (p. 175). A ajuns la o stare când nici nu mai putea merge şi nici să mănânce nu mai putea. Norocul lui a fost că atunci venise o inspecţie, printre care se afla şi Barahtin, cel care l-a lăudat şi pus pe panoul de onoare cu un an în urmă când lucra la cosit în „Selhoz”12. L-a întrebat de ce nu iese la muncă. Iar răspunsul lui Pirogan a fost că, din cauza hranei proaste e slăbit şi nu are putere. A doua zi a primit deja toată raţia alimentară şi a fost anunţat că va lucra telefonist la „Vahtă” (p. 177). Acolo trebuia să răspundă la telefon.

Aparatul avea legătură cu toate coloniile, inclusiv cu cea principală. De acolo veneau ştirile, dispoziţiile, escortele cu condamnaţi, de acolo deţinuţii se eliberau când le venea sorocul (p. 178). Acolo munca nu era grea, 12 ore trebuia să stea la telefon, să cheme şefii care erau solicitaţi, să primească telefonograme, să le înregistreze şi să le înmâneze celor responsabili (p. 178). Chiar dacă era încă slăbit şi se mişca încet, totuşi aici era mult mai bine, şi ciorbă îi turnau mai multă la bucătărie şi odăiţa unde trăia era mai curată şi călduţă (p. 178). După câteva săptămâni de lucru ca telefonist, a primit într-o zi o telegramă prin telefon, unde i se ordona şefului Coloniei nr. 7, maior Ivanova, ca Pirogan Vadim Ştefan să fie urgent trimis în Colonia principală nr. 1 pentru a fi eliberat (p. 179). După ce a primit permisul de părăsire a Coloniei nr. 7, după cum zice autorul, ,,era să dau ortul popii": a fost urcat într-un tren cu vagoane mărfare şi trimis la Tyshet, unde sub observaţiunea santinelei a fost dus într-o colonie, şeful de la cadre i-a înmânat un permis ca să poată circula pe o stradă din Tyshet şi lucra la centrala de telefoane. Atunci a înţeles că nu va fi încă liber, aşa cum visase acum câteva zile, dar cel puţin a fost ajutat să iasă din colonia nr. 7 (p.180). După jumătate de an cât a lucrat în Tyshet şi a deprins lucrul, trebuia să fie trimis într-o colonie pentru a lucra pe traseu. A rugat să fie repartizat în „Selhoz-12". Au acceptat să fie trimis acolo, dar de data aceasta ca montor, avea permis de a ieşi şi merge pe traseu pentru a-şi face atribuţiile când trebuia. Se supunea numai serviciului de telefoane din Tyshet. În fiecare dimineaţă era obligat să facă controlul legăturii cu alte colonii şi cu Tyshet. Avea dreptul să mănânce la ospătăria coloniei. Lucrul la telefoane nu era foarte greu. Iarna siberiană era liniştită fără vânturi prea mari şi nu era nevoie să facă deseori reparaţii pe traseu. Primăvara şi toamna furtunile erau mai periculoase, uneori doborau copaci seculari, care rupeau firele şi ele trebuiau reparate (p. 191). Pe unde trecea linia de telefoane pădurea era tăiată într-o fâşie de 10-12 metri lăţime. Când se rupeau firele ziua sau noaptea, trebuia urgent să le repare. Noaptea nu se prea ducea prin taiga, era destul de periculos să mergi de unul singur, fără armă, dar nu avea încotro, s-a descurcat binişor până la sfârşitul detenţiei cu excepţii bineînţeles (p. 191).

După cinci ani de muncă grea prin Gulagurile sovietice, autorul a reuşit să se întoarcă la baştină. Dintre cei 1.200 de basarabeni exilaţi în lagărul Tyshet-Bratsk, au supravieţuit numai 150 (p. 5).

În concluzie, putem spune că amintirile lui Vadim Ştefan Pirogan completează cu informaţii deosebit de valoroase cunoştinţele noastre despre lagărele de muncă din cadrul Gulagului sovietic, modul în care oamenii acolo au dus o luptă crâncenă pentru supravieţuire. Această carte-document redă tristul adevăr prin care au trecut înaintaşii noştri. Pe de altă parte, cartea-document semnată de Vadim Pirogan demonstrează cu lux de amănunte cât de neproductivă era munca deţinuţilor în lagărele NKVD. Lupta zilnică pentru obţinerea normei de pâine (ceea ce însemna să mai trăieşti o zi) deseori ducea la promovarea unei producţii de proastă calitate. Cheltuielile legate de paza deţinuţilor, de hrana animalelor de tracţiune sau de pază, alte cheltuieli neprevăzute, determinau costuri mari pentru producţie de calitate îndoielnică.